

Rusland na de presidentsverkiezingen van 4 maart 2012

André Mommen

De presidentsverkiezingen van 4 maart 2012 hebben Vladimir Poetin in het Kremlin gebracht. Maar zonder slag of stoot is hem dat niet gelukt. Poetin heeft blijkbaar zijn politieke houdbaarheidsdatum ruim overschreden. Zijn verkiezingsoverwinning miste niet alleen alle glans, hij zag tevens zijn gezag stevig ondermijnd als gevolg van de massale demonstraties naar aanleiding van de parlementsverkiezingen van december 2011.

- Is Poetin hiermede ook bezig is aan zijn laatste presidentiële termijn?
- En maken we in feite het einde van een tijdperk mee?
- Is daardoor Rusland naar een complete omslag in de politieke cultuur aan het evolueren?

Voorts kan men zich afvragen in welke mate de verdere opening van de Russische economie voor buitenlandse invloeden zal uitpakken.

De oligarchen bedienden zich van Poetin om hun zakken te vullen, te genieten van een uitbundige levensstijl en vooral hun centen naar buitenlandse bankrekeningen over te brengen in plaats van te investeren in eigen land.

- Wat zal bijvoorbeeld de invloed van het lidmaatschap van de WTO op de Russische economie en politiek inhouden?
- Zal door de toetreding tot de WTO de industriële structuur van Rusland grondig veranderen of niet?
- Zullen de tegenstellingen binnen het machtsblok in het Kremlin toenemen?

Het zijn allemaal vragen die allicht op afzienbare termijn om een antwoord zullen vragen en waarvoor Poetin een oplossing zal moeten verzinnen. Hier volgt dan een evaluatie van de problematiek.

Welke verkiezingsoverwinning?

De verkiezingsoverwinning van Poetin bleek achteraf met 63,64 procent van de geldig uitgebrachte stemmen ruimer dan aanvankelijk voorspeld (zie *Tabel 1*). Immers, in de polls moest hij het lange tijd stellen met iets meer dan 50 procent van de kiesintenties. De communist Gennady Zjoeganov was alweer op grote afstand met 17,18 procent de goede tweede. Deze score wijst erop dat de communisten niet alleen kunnen rekenen op een trouwe aanhang van niet veel meer dan 10 procent van de geregistreerde kiezers, maar er nu ook in waren geslaagd om een aantal proteststemmers aan te spreken. De communisten vormen in de Doema trouwens altijd al een grote, maar wel machteloze fractie, omdat ze van de macht uitgesloten blijven. Zo is het onwaarschijnlijk dat ze ooit regeringsmacht zullen dragen of een coalitie met andere partijen kunnen (of willen) aangaan. Hun aanwezigheid wordt door het Kremlin als “nuttig” gedoogd. Omdat ze proteststemmers kunnen aantrekken en een voorspelbare, want ongevaarlijke oppositierol spelen. Voor de rest is er sprake van politiek niemandsland. Dat niemandsland wordt tot op heden mede instandgehouden door de zeer restrictieve maatregelen die gelden voor het oprichten van politieke partijen en het mogen meedoen aan de presidentsverkiezingen. Door deze structurering van het politieke landschap onder de regie van het Kremlin kan dan de rechtse populist Vladimir Zjirinovski een monopolie op de rechtse proteststem behouden. En dan is er nog Sergey Mironov van wie wordt beweerd dat hij een marionet van het Kremlin is, maar die zichzelf internationaal graag als een “socialist” profileert en die zich daardoor op links als een alternatief voor de communisten verkoopt.

Tabel 1: Resultaten van de Russische Presidentsverkiezingen van 4 maart 2012

Kandidaten	Nominerende partijen	%
Vladimir Poetin	Verenigd Rusland	63,64
Gennadi Zjoeganov	Communistische Partij van de Russische Federatie	17,18
Michail Prochorov	Onafhankelijk	7,94
Vladimir Zjirinovski	Liberaal-Democratische Partij van Rusland	6,22
Sergey Mironov	Rechtvaardig Rusland	3,85
Geregistreerde kiezers/opkomst		65,25

Bron: Central Election Commission of the Russian Federation

Gennadi Zjoeganov

Wat bij de laatste presidentsverkiezingen opviel, was de opkomst van de oligarch Michail Prochorov. Hij kwam als een diltant uit het politieke niets. Hij zou, zo gaat het verhaal, met toestemming van Poetin het ongenoegen van de stedelijke kiezers uit de middenklassen moeten neutraliseren. Prochorov ontkende de grondheid van deze samenzweringstheorie luidkeels. De kijvende Moskouse neoliberale politici uit het tijdperk van Jeltsin stonden immers toch aan de kant. Dat gold bijvoorbeeld voor Grigory Yavlinski wiens kandidaatstelling door de centrale kiescommissie bij gebrek aan voldoende geldige handtekeningen ongeldig was verklaard of voor Boris Nemtsov die zich nu liever “buitenparlementair” opstelde.

Dat Poetin zo een hoge score wist te behalen, dat had niet uitsluitend met verkiezingsfraude, manipulaties en monopolisering van de media te maken, zoals wel werd beweerd, maar ook en vooral met bewegingen in de publieke opinie die zich al enkele weken vóór de verkiezingsdag van 4 maart 2012 hadden afgetekend. De straatmanifestaties, die wel degelijk via de televisie in beeld kwamen, moesten op een deel van de publieke opinie een averechts uitwerking hebben gehad. Vooral in de provincie koos men in bepaalde gevallen voor stabiliteit, dus voor Poetin. Er had zich immers rond Poetin een “partij van de angst” gevormd die een terugkeer naar de jaren van Jeltsin vreesde, maar die zich daarom nog niet volledig met de machthebbers in het Kremlin wilde solidariseren. Want ook onder diegenen die voor

Poetin stemden, heerste ongenoegen, maar dan vooral over de alom aanwezige corruptie, de gebrekkige dienstverlening van de overheid, het betalen van steekpenningen aan politieagenten, rechters, leraren, professoren of artsen. De grote massa in de steden verlangde daarbij uiteindelijk naar een leven waarbij werk en inkomen niet meer ter discussie staan en waarbij de regeerders van het land de burgers ernstig nemen. En daar horen uiteindelijk zeker geen gemanipuleerde verkiezingen bij.

De protestbeweging tegen de kandidatuur van Poetin werd niet gedragen door enige revolutionaire sentimenten of door een radicaal hervormingsstreven. Wat er ook van zij: de meeste berichten gewaagden vooral van protesterende leden van de (nieuwe) middenklassen in de grote steden die nochtans volop hadden geprofiteerd van de gestegen welvaart, maar die niettemin naar meer levenskwaliteit en een andere relatie tussen staat en maatschappij verlangden. Zij wilden dus niet meer, maar wel beter. Zij beschouwden daarom Poetin eerder als een hinderpaal, dan als een garant voor de vorming van die nieuwe relatie tussen staat en maatschappij. Dat Poetin enkele individuele oligarchen voor de rechter had gesleept en in de gevangenis had gestopt, dat deed uiteindelijk niets af aan het feit dat de klasse van oligarchen alleen maar talrijker en rijker was geworden, zich arrogant gedroeg en bevoorrechte relaties met het Kremlin bleef onderhouden. De niet geheel onjuiste indruk ontstond dus dat Poetin er voor de oligarchen was en omgekeerd. Dus de oligarchen bedienden zich van Poetin om hun zakken te vullen, te genieten van een uitbundige levensstijl en vooral hun centen naar buitenlandse bankrekeningen over te brengen in plaats van te investeren in eigen land.

Dat de oligarchen vooral mikken op een verdere liberalisering van de Russische economie is voor niemand een geheim. Poetin wil echter op dat punt niet goedschiks toegeven. Hij wil de thuismarkt zoniet afgrenzen voor buitenlandse concurrentie, dan toch importsubsstitutie bevorderen (vooral in de automobielsector). Hoewel Rusland onlangs lid van de WTO is geworden, dan betekent dat nog niet dat er sprake is van een totale liberalisering. Er is nog veel overheidscontrole waarbij de lokale ondernemers graag delen in

Grigory Yavlinski

overheidscontracten zonder concurrentie van buitenlandse ondernemers te moeten dulden. Poetin heeft echter door zijn vriendjespolitiek ook vijanden gekweekt. Maar daar alle macht vrijwel uitsluitend in het Kremlin is geconcentreerd, hebben deze vijanden veelal geen stem. Sommigen hopen daarom op een systeemwisseling, d.w.z. democratisering naar westerse model, om zo ook hun belangen beter te kunnen regelen. Dat verklaart tevens waarom Poetins macht veel minder op consensus en veel meer op controle over het repressieve apparaat van de staat is gebaseerd: wie niet voor Poetin is, wordt aan de kant geschoven. Daarom is het dan ook zeer onwaarschijnlijk dat Poetin precies de kant van de democratisering zal willen opgaan. Het zal vooral bij enkele cosmetische veranderingen blijven. Wél zal hij pogen om door voorzichtige hervormingen zijn machtsbasis te verbreden, maar zonder daarbij zijn bestuursmodel te veranderen. Een voorbeeld in deze kan dit verduidelijken. In het verleden heeft Poetin, nadat hij Jeltsin was opgevolgd, ooit de verkozen gouverneurs en burgemeesters afgeschaft en ze vervangen door zelf benoemde zetbazen. Hij beloofde tijdens zijn voorbije verkiezingscampagne echter de oude toestand te willen herstellen. Waarom? Hij hoopt waarschijnlijk dat de zittende zetbazen inmiddels voldoende invloed en macht hebben verworven om nu “democratisch” in hun functie te worden bevestigd. Het is

Tabel 2: Regio's, transfers van het centrum en de verkiezingsuitslagen van Verenigd Rusland, verkiezingen voor de Doema van december 2011 (44 van de 83 regio's)

Federale subjecten	Transfers per hoofd in roebels per jaar	Verenigd Rusland in percentages van het totaal
Republiek Tsjetsjenië	10.472	99,5
Republiek Dagestan	11.375	91,94
Republiek Mordavia	4.087	91,62
Republiek Ingoesjetië	13.476	90,96
Republiek Karatsjai-Tjerkess	9.680	89,8
Republiek Toeva	30.138	85,29
Republiek Kabardino-Balkar	6.178	81,9
Republiek Tatarstan	Surplus	81,65
Autonome Okroeg Tsjoeekotka	9.601	70,32
Republiek Noord-Ossetië-Alania	8.267	67,9
Oblast Tambov	7.181	66,66
Republiek Kalmoeekië	6.919	66,1
Oblast Saratov	2.232	64,89
Oblast Kemerovo	Surplus	64,24
Oblast Tjoemen	Surplus	62,21
Oblast Toela	1.209	61,32
Oblast Astrachan	1.587	60,17
Republiek Bajkortasan	1.136	59,3
Republiek Komi	1.549	58,8
Krai Krasnodar	1?567	57,7
Oblast Penza	3.736	56,3
Republiek Altai	28.391	53,3
Republiek Mari El	6.293	52,4
Oblast Belgorod	379	51,6
Oblast Briansk	4.459	50,12

Oblast Rostov	2.382	50,08
Oblast Tsjeliabinsk	1.188	50,06
Republiek Sacha (Jakoetië)	41.895	49,2
Krai Stavropol	3.250	49,11
Republiek Boeriatia	11.183	49
Joodse Autonome Oblast	12.044	48,11
Moskou (stad)	Surplus	46,21
Oblast Koersk	2.434	45,72
Krai Kamtsjatka	85.496	45,25
Republiek Oedmoertia	1.589	45,1
Oblast Koergan	7.257	44,41
Oblast Nizjni Novgorod	439	43,74
Republiek Oeljanovsk	2.244	43,56
Oblast Amoer	5.902	43,54
Republiek Tsjoevasj	3.626	43,4
Krai Zaikalski	5.388	43,28
Oblast Sakhalin	Surplus	41,91
Oblast Magadan	47.234	41,04

Bron: Ben Aris, "Investment climate: political risk returns to Russia", in *Russian Analytical Digest*, nr. 111, 2 april 2012

dus onwaarschijnlijk dat Poetin daarmee terug wil keren naar de chaotische periode van Jeltsin toen de verkozen gouverneurs en burgemeesters als oosterse satrapen in hun lokale kremlins heersten.

Poetin kan, hoewel zijn Verenigd Rusland de absolute (maar geen tweederde) meerderheid in de Doema heeft behouden, trachten om samen met de oppositie te regeren. Dat heet dan machtsdeling die veraf staat van Poetins concept van de geleide democratie. Kwestie is dan om tot een "verstandige", want zorgvuldig geregiseerde machtsdeling tussen uitvoerende en wetgevende macht te komen. Dan zou de Doema een autonome politieke rol moeten spelen en geen applausmachine van het Kremlin meer mogen zijn. De Doema zou

dan bijvoorbeeld autonoom initiatieven moeten ontwikkelen en de regering, die nu nog een aanhangsel van de President is, nauwgezet controleren. Het grote gevaar voor Poetin is dan dat vanuit de Doema niet alleen oppositionele geluiden weerklinken, maar ook dat er zich oppositieleiders kunnen ontpoppen die zich rechtstreeks tot het volk richten en daardoor het gezag van de president onvermijdelijk in het geding brengen, waardoor dan weer gemakkelijk een politieke dynamiek kan ontstaan die door Poetin niet meer kan worden geregiseerd. Die autonome politieke dynamiek is in Rusland, sinds Jeltsin in 1993 zijn oude parlement met behulp van kanonnen uit elkaar schoot, nooit echt op gang gekomen doordat het oude top-down-model met

zijn extreme centralisatie in stand werd gehouden.¹

Na de gemanipuleerde verkiezingen voor de Doema ontstond de eis van nieuwe verkiezingen die dan "eerlijk" zouden moeten verlopen. Die eis bleek irrealistisch te zijn omdat de pas verkozen Doema daar uiteraard niet van wilde horen. De protestbeweging structureerde zich ook niet rond een tegenkandidaat die het tegen Poetin als gedoodverfde winnaar wilde of kon opnemen. De oppositiebeweging was daarvoor niet alleen té verdeeld, maar ook nog eens té onmondig om ook maar een schijn van kans te maken. Voorts was die oppositiebeweging grotendeels "buitenparlementair" en stond ze los van de gestructureerde politiek zonder

er greep op te kunnen krijgen. De communisten probeerden wel de ontevreden kiezers in hun richting te krijgen, maar zonder daarbij de illusie te wekken dat ze Poetin van zijn herverkiezing konden afhouden. De “liberale” politici, geleid door o.a. de neoliberale ex-premier Boris Nemtsov² of de iets linkere Vladimir Yavlinski, waren bij de grote massa van de kiezers volledig gediscredeerd omdat ze het odium van het Jeltsintijdperk met zich meedroegen. Kortom, noch via links, noch via rechts kon de politieke oppositie Poetin inhalen om hem tot een vernederende ballotage te dwingen. En de nieuwe sociale bewegingen die zich op straat lieten zien, waren een té vluchtig verschijnsel om buiten Moskou enige blijvende weerklank te kunnen vinden.

Toch was het verschijnsel van de straatdemonstraties niet zo onschuldig voor het regime als hieruit zou blijken. Precies dát “onschuldig imago” zorgde ervoor dat de “civiele maatschappij” ineens veel speelruimte kon opeisen en duidelijk maakte dat ze in elk geval in Moskou werkelijk bestond. Dat gebeurde in een sfeer van bloggers en intellectuele clowns die het beste gedijen als de straatmanifestaties ook voor het oog van de camera trekken. Deze kleurrijke idioten zijn echter alleen in zoverre relevant als ze een stemming kunnen scheppen waarin een grotere politieke bewegingsruimte kan ontstaan om de machthebbers reputatieschade toe te brengen. En eventueel uit te dagen. De cultuur van de straat gaat dan de politieke dynamiek bepalen. De gevestigde macht was daarom beducht voor reputatieschade, maar uiteindelijk niet echt onder de indruk van protestbewegingen die men letterlijk door de straten van Moskou via voorgeschreven routes kon dirigeren. Van bezettingen van gebouwen of pleinen was geen sprake. Het garanderen van de politieke stabiliteit werd het thema in de campagne van Poetin. Daarmee haalde hij uiteindelijk zijn slag thuis. Hij werd in de eerste ronde al gekozen. Hem werd de afgang van een ballotage dus bespaard. Missie volbracht. De protestbewegingen waren verslagen en gedemobiliseerd.

Poetin en de regio's

Poetin hoeft dus voorlopig niets meer te vrezen. Hij is voor zes jaar verkozen. Zijn politieke flank is dus afgedekt. Maar hoe zit het nu met zijn financieel-economische

flank? Een financiële crisis zoals in 1998 zou zeer onwelkom zijn. Die voorkomen kan alleen maar als de staat voldoende en voortdurende inkomsten heeft, waardoor afhankelijkheid van (buitenlandse) geldschietters kan worden vermeden.

De stabiliteit van Poetins regime drijft echter nog altijd op de enorme aardolie- en aardgasinkomsten. Zolang die vlot binnenvloeien, is er geen vuiltje aan de lucht. Probleem is echter dat naarmate Rusland steeds meer van deze olie- en gasbaten afhankelijk wordt, de verwachtingen van vooral de stedelijke bevolking zal blijven groeien, maar zonder dat die bereid zal zijn om ook zelf meer belastingen te betalen. Inkomensgroei betekent echter ook dat de importen van consumptiegoederen exponentieel zullen blijven groeien. De moderne consumptiemaatschappij wenkt dus. Steeds meer Russen kopen nu een vakantie in het buitenland. Naarmate de gemiddelde welvaart toeneemt, ziet men echter ook de sociale verschillen sterker worden. Het verder uitbouwen van een volwaardige welvaartsstaat, een oude belofte van Poetin, mag daarom niet meer worden uitgesteld. Maar wie gaat dat betalen? En

moet die verantwoordelijkheid wel door de centrale regering worden gedragen, of kan men de kosten ervan niet beter afwentelen op de regionale overheden?

De inkomsten uit olie en gas scheppen intussen slechts een schijnwelvaart en ze versterken daarbij de regionale economische verschillen, omdat het snel verdiende geld vooral in enkele grote steden (van meer dan een miljoen inwoners) blijft hangen. De rijke regio's en steden worden intussen nog rijker, waardoor de arme regio's verder in crisis wegzinken. Dat proces heeft zich sinds de val van het communisme verder doorgezet en gezorgd voor binnenlandse migratiebewegingen van de arme naar de rijke regio's. Vanuit het Kremlin werden wel controlemechanismen ontwikkeld om deze tegenstellingen af te zwakken, maar met weinig tastbaar resultaat. Ook hier zijn weer perverse mechanismen aan het werk. Wie in een afhankelijke positie verkeert, is vooral bang om de subsidies van de centrale overheid kwijt te raken en neemt dus zo weinig mogelijk risico's. De financiële overdrachten van de rijke naar de arme regio's via het Kremlin hebben daardoor tot cliëntelistische verhoudingen

Presidentskandidaat Prochorov

tussen Moskou en de meeste regio's geleid. Waarbij het politieke spel soms ook hard wordt gespeeld. Want vanuit het Kremlin kan men ineens besluiten om bevoegdheden naar de regio's te delegeren ten einde die voor een deel van het beleid "verantwoordelijk" te maken. Deze "responsabilisering" werkt enkel in zoverre de regio's ook over de benodigde financiële middelen beschikken om die taken op zich te nemen, iets wat niet altijd het geval is. Daarom zijn de regio's niet altijd even happig om meer bevoegdheden toegekend te krijgen. Ze verkiezen de centen boven de verantwoordelijkheid.

De onvrede in de regio's bleek uit de verkiezingsuitslagen die Verenigd Rusland, de partij van Poetin, in december 2011 voor de Doema boekte. Verenigd Rusland verloor zijn tweederde meerderheid in de Doema. De score bleef, ondanks grootscheepse fraude en intimidaties, steken op slechts goed 49 procent van de uitgebrachte stemmen. Men schatte dat de "echte" score rond de 35 procent lag. Deze verkiezingsuitslag verdient echter een nadere analyse, omdat hierin enige trends vallen te ontdekken. Verenigd Rusland had bijvoorbeeld weinig moeite om massieve meerderheden te scoren in de armste, veelal etnische regio's, gelegen aan de verre rijksgrenzen, zoals in en rond de Noord-Kaukasus en ook in Siberië en de Oeral, waar de lokale machthebbers totaal afhankelijk van federale transfers zijn. Zo kreeg Verenigd Rusland meer dan 90 procent van de stemmen in Dagestan, Mordovië en Ingoesjetie, en een ongewone 99,5 procent in Tsjetsjenië (zie Tabel 2). Maar ook elders kon Verenigd Rusland soms goed scoren. Allicht door de kundige druk van de lokale bestuurders. Zij konden blijkbaar in ruime mate de verkiezingsuitslag bepalen.

Rusland is een cliëntelistische federale republiek waarbij het spel van geven en nemen tot een goed ontwikkelde politieke kunst is verheven. De lokale machthebbers slagen er veelal in om via hun netwerken de "juiste" electorale uitslag op het scorebord te toveren. In dat opzicht lijkt een deel van Rusland op de ex-Sovjetrepublieken van Centraal Azië, alwaar de gekozen machthebbers er altijd in slagen om bij de verkiezingen massieve meerderheden te veroveren. En toch. Deze vergelijking gaat op meerdere punten mank. Rusland

ligt niet in Centraal Azië. Het politieke en etnische landschap van Rusland is uiterst divers. Er zijn arme en rijke regio's. Vooral de demografische groei van Moskou heeft er voor gezorgd dat al meer dan een tiende van de Russen in de hoofdstad woont. Die groei gaat inmiddels stormachtig verder daar zich alle (internationale) diensten in Moskou willen vestigen. Moskou werkt als een magneet op de afgestudeerden uit de provincie op zoek naar een interessante en goedbetaalde baan. Moskou is hierdoor op weg om een "global city" te worden.

Maar het Kremlin van Moskou kan soms ook héél ver weg zijn. Van de ene naar de andere uithoek van het onmetelijke land reizen is niet zo vanzelfsprekend. Dat levert ook voor de machthebbers in het Kremlin allerhande praktische bezwaren op. Het controleren van het stemgedrag of het selecteren van lokale politici is niet eenvoudig. Met alleen maar subsidies en de geheime dienst komt men er niet. Veel hangt ook af van de geschapen verwachtingen. Het gaat hier niet alleen om financiële steun voor de lokale industrie en gemeenschappen, maar ook om de gegarandeerde levering van aardgas en elektriciteit. De lonen van de ambtenaren moeten in elk geval worden betaald. Vandaar dat het Kremlin via deze kanalen altijd een stevige vinger in de lokale pap kan houden. Trouw aan het Kremlin in Moskou zou daarom niets anders kunnen zijn dan vertrouwen in de financiële steun aan de eigen regio.

De uitslagen van de laatste verkiezingen voor de Doema laten daarom een grote verscheidenheid in het kiesgedrag van de burgers zien. Slechts 23 van de 83³ Russische regio's gaven aan Verenigd Rusland meer dan 50 procent van de stemmen, maar in 31 regio's zakte dat percentage tot onder de 40 procent. In die 31 "dissidente" regio's samen bedroeg het gemiddelde percentage voor Verenigd Rusland slechts 36,5 procent. Onder de "dissidente" regio's zijn er vooral die met een financieel overschot zitten. Daar leeft dan ook de verwachting dat men met meer lokale armslag de eigen welvaart eerder een handje kan helpen dan door afwachtend naar Moskou te kijken.

Men mag ten eerste ook aannemen dat de electorale fraude in deze specifieke "overschot" regio's geringer of helemaal onbestaande moet zijn geweest en dat de

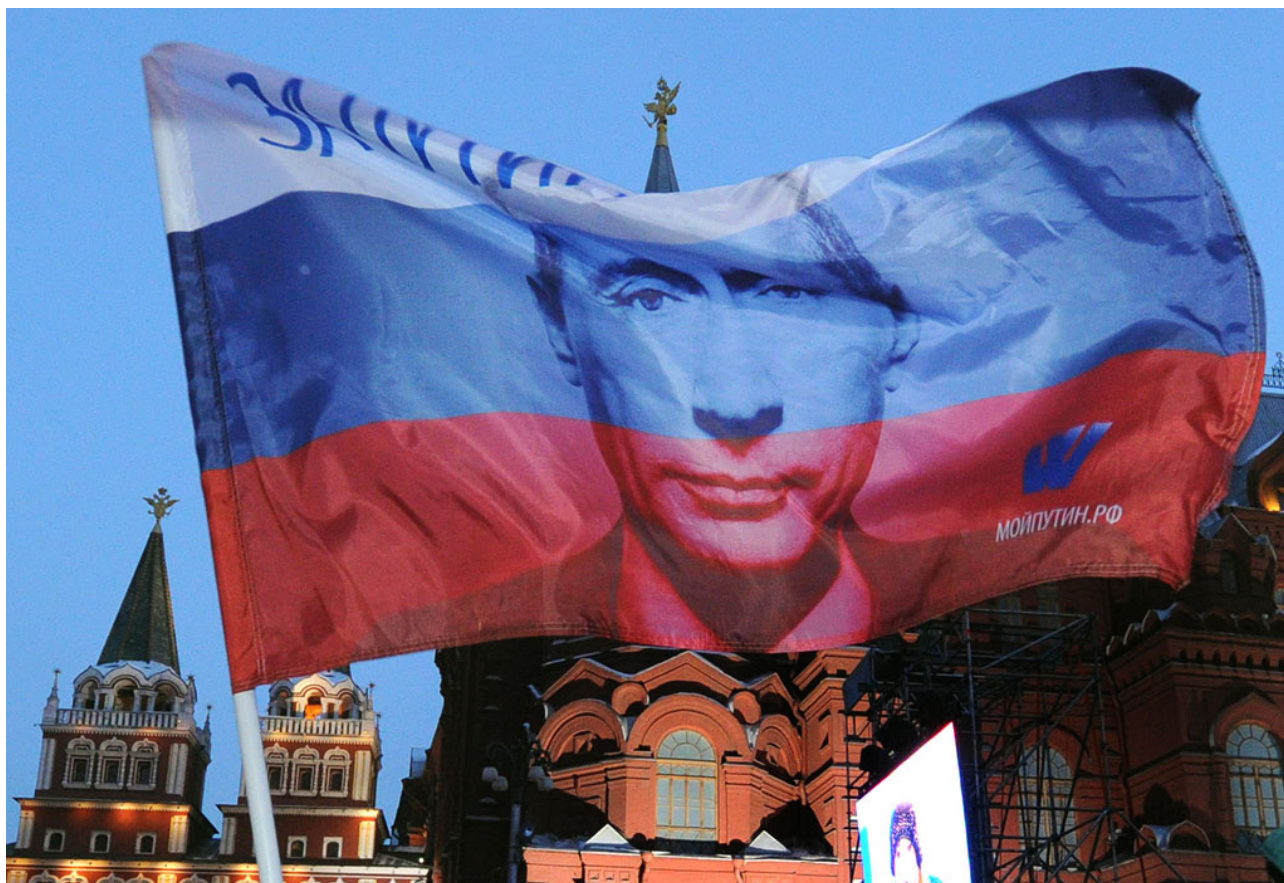
lokale machthebbers dus hier voor "open verkiezingen" hebben gezorgd. Deze rijkere regio's zouden wel eens de kern van een oppositie tegen Poetin kunnen vormen en leiden tot een verandering in het politieke systeem.⁴ Ten tweede zijn het vooral de etnische republieken waar Verenigd Rusland op massieve meerderheden kon terugvallen. Dat levert de wonderlijke paradox op dat Poetin minder populair bij zijn "eigen volk" is dan bij de etnische gemeenschappen, waar de welvaart veel geringer is en waar de levensperspectieven slecht zijn.

Lidmaatschap van de WTO

Rusland ondertekende onlangs het toetredingsverdrag tot de WTO. Dat mag een mijlpaal heten, te meer daar al sinds 1993 over dat lidmaatschap werd onderhandeld. Tijdens de lange aanloop naar dat lidmaatschap werden heel wat tegenstellingen zitbaar. Poetin kreeg als regeringsleider te maken met felle tegenstand van belangengroepen die voor concurrentie op de thuismarkt vreesden. Maar van de andere kant zagen de invloedrijke oligarchen dat lidmaatschap van de WTO wel degelijk zitten. Mits er voldoende flankerende maatregelen werden genomen. De oligarchen waren duidelijk geporteerd voor een verdere internationalisering van de Russische economie en nog meer van hun eigen industriële conglomeraten.

Als we die Russische industriële conglomeraten onder de loep nemen, dan zien we vooral hun razendsnelle expansie over de hele wereld. Ze kopen zich in andere landen in bij bestaande bedrijven, ook in de Verenigde Staten, en bij lokale producenten van grondstoffen en basisgoederen, of ze verwerven elders mijnconcessies, liefst in *joint venture* met internationale financiële groepen. De conflicten rond de internationalisering van de Russische economie zullen hierdoor toenemen. Zeker naarmate de oligarchen hier de politieke kaart willen trekken. De presidentskandidatuur van de "onafhankelijke" Michail Prochorov kan reeds een vingerwijzing in die richting zijn.⁵

Over welke economische troeven beschikt Poetin in dit geval? Niet zo veel uiteindelijk. Poetin is wel de baas zijn van de olie- en gassector via de gigant Gazprom, maar dat is onvoldoende om alle problemen

met subsidies te neutraliseren. Hij moet er daarom in slagen om enkele niet al te florissante sectoren een nieuwe toekomst te geven. Dat kan hij enkel door middel van financiële transferten vanuit de olie- en gassector naar de industrie en de landbouw, doch wel nadat er eerst ernstige keuzes zijn gemaakt en de Russische industrie technologisch weer bij de tijd is. De toetreding tot de WTO kan in deze slechts een complicerende factor vormen.

De WTO eist een verlaging van de directe en de indirecte handelsbarrières. Onder Jeltsin waren de importbelastingen al verlaagd tot zo een 10 procent, maar die moeten nu nog verder tot gemiddeld 7,8 procent dalen. Gemiddelden zeggen uiteraard niet zo veel. De importtarieven liggen immers voor de diverse producten sterk uiteen. De importtarieven voor landbouwproducten bijvoorbeeld zullen via het akkoord met de WTO dalen van 13,2 procent naar ongeveer 10 procent. Maar voor melkproducten zal de vermindering van 19,8 procent naar 14,9 procent gaan en voor alcohol van 20 procent naar 12,5 procent. Voor industrieproducten zullen de verlagingen substantieel zijn, maar ze blijven zeer divers om de lokale industrie

te beschermen en ook om buitenlandse investeerders aan te trekken. Deze laatste zullen dan investeren om van een palet aan beschermende maatregelen te kunnen genieten. De importheffing op auto's zal bijvoorbeeld enkel lichtjes dalen, en wel van 15,5 procent naar 12 procent. Maar voor de geïmporteerde geneesmiddelen zal de daling van 15 procent naar 5 procent gaan. Geïmporteerde geneesmiddelen worden dan voor de burgers goedkoper, maar die zullen dan wel met de lokale generische geneesmiddelen, die erg goedkoop zijn, moeten concurreren. IT producten zullen van het lage tarief van 5,4 procent naar het nultarief gaan. Hierdoor hoopt men de modernisering van de economie te stimuleren. Daarnaast zijn er nog de quota's. Die blijven bestaan voor rund-, varkens- en kippenvlees. Dat de Russische landbouw beschermd blijft, dat blijkt ook uit het feit dat vleesimporten boven de quota fors beboet worden met een extreem hoge importheffing (van respectievelijk 55, 65 en 80 procent, tegenover 15, 0 en 25 procent voor importen binnen de quota).

De agrarische lobby is nooit ver weg als het om de tarievenpolitiek gaat. De Agrarische Partij is in 2008 opgegaan in

Verenigd Rusland, maar de agrarische belangengroepen hebben zich daarom wel politiek gehergroepeerd. In 2010 werd de agrarische Actie Partij⁶ opgericht met als leden politici afkomstig uit de verdwenen Agrarische Partij. Samen met de Communistische Partij van de Russische Federatie is deze Actie Partij fel tegen het lidmaatschap van de WTO. Om de pijn te verzachten heeft het Kremlin tijdig, dus nog voordat lidmaatschap van de WTO effectief zou worden, met allerlei subsidies, belastingmaatregelen en giften gestrooid. In 2011 ontving de agrarische sector bijvoorbeeld nog 125 miljard roebel (4 miljard dollar) aan steunmaatregelen.

Het probleem is echter dat de Russische landbouwsector geplaagd wordt door veel te hoge schuldenlasten (geschat op 1,6 triljard roebel of 50 miljard dollar). De landbouwlobby pleit daarom voor het belastingvrij houden van de winsten van de boerderijen, ook na 2013, en voor het deels wegwerken van de schulden. Sommigen vrezen weer dat een dergelijke set van maatregelen alleen maar de inefficiënte landbouwbedrijven langer in leven zal houden. Een hele boel verschillende belangen lopen immers door elkaar. Vooral de

varkensbedrijven hebben baat bij goedkope voedergranen, zeker als ze in de toekomst de concurrentie met het buitenland willen aangaan. De varkensboeren willen dus goedkope voedergranen importeren. Het Kremlin wil graag alle belangengroepen op één lijn brengen. Daarom is ruimte geschapen om buiten de WTO om de landbouwsector te blijven steunen. Veel subsidies lopen bijvoorbeeld niet via de “groene doos” van de landbouw, maar via aanpalende sectoren.

De agrarische sector is uiteindelijk alleen maar een zorgenkind, omdat hier veel dwarsverbindingen samenkomen. Zo is Rusland op dit moment één van de grootste exporteurs van granen geworden. Het probleem van de Russische landbouw is dat die zich moet aanpassen via het conditioneren van voedsel aan de veranderende levens- en consumptiepatronen van de bevolking. Naarmate de welvaart van een deel van de stedelijke bevolking toeneemt, zal zich dit ook vertalen in de vraag naar gesofisticeerde voedingswaren in de supermarkten. De hoeveelheid geconsumeerde aardappelen en brood heeft dus de neiging te dalen en te worden vervangen door meer groenten, vis, vlees en melkproducten. Voorts vloeit die koopkracht ook in de richting van de aankoop van duurzame consumptieproducten. Rusland maakte inmiddels al de IKEA-revolutie mee en heeft nu de mobiele telefonie en het internet omarmd. Investerings zijn dus nodig om aan deze stijgende binnenlandse vraag te voldoen.

Lid worden van de WTO wordt door het Kremlin tactisch voorgesteld als het scheppen van nieuwe mogelijkheden om de economische groei buiten de olie- en gassector te bevorderen. Industriële diversificatie wordt de inzet. Het gaat nu om een “werkelijke modernisering” ten einde de economie te bevrijden van de afhankelijkheid van de olie-exporten. De ex-minister van Financiën Aleksej Koedrin gewaagde in februari 2012 dan ook van een extra groei van 3 à 4 procent over tien jaar door toedoen van het lidmaatschap van de WTO.⁷ Directeur (CEO) en oligarch Aleksej Mordasjov van de staalreus Severstal⁸ die de onderhandelingen met de WTO mede had begeleid, meende dat het lidmaatschap tot snelle keuzes zou dwingen om afstand te doen van de verlieslijdende

bedrijven en sectoren en om te investeren in nieuwe objecten.

Desalniettemin blijft er onzekerheid bestaan rond de gevolgen van het lidmaatschap van de WTO. Is Rusland wel goed voorbereid op het lidmaatschap van de WTO? Het probleem is, zo bleek uit een recentelijk gehouden enquête, dat slechts 6 procent van de ondervraagde ondernemersleiders reeds een plan heeft uitgedokterd om aan de nieuwe toestand het hoofd te kunnen bieden. Velen vreesden hoofdzakelijk de negatieve invloeden van het lidmaatschap. Vooral dan voor de binnenlandse sectoren die helemaal niet zullen profiteren van de geliberaliseerde handel. Van de andere kant mag men ook wijzen op de positieve internationale effecten van het lidmaatschap. Door toe te treden tot de WTO zijn nu alle BRIC-landen lid van deze organisatie. Indien deze landen er als een blok optreden, dan kunnen ze met meer gezag de koers van de WTO proberen te beïnvloeden. Daarbij zal Rusland wel moeten leren om in deze context beter zijn nationale belangen te verdedigen. Poetin wilde dat wel erkennen toen hij President Obama en enkele grote Europese staten bedankte, omdat ze de toetreding van Rusland tot de WTO hadden vergemakkelijkt.⁹

Het lidmaatschap van de WTO is vooral van belang voor Russische conglomeraten die hun overschotten aan staal en chemicaliën, al dan niet tegen dumpingvoorwaarden, op de wereldmarkt plegen te verkopen. Door het lidmaatschap van de WTO kunnen zij gemakkelijker hun gang gaan. Vooral de export naar de EU zal hiervan baat ondervinden, daar de EU voortaan de Russische binnenlandse prijzen, die voor eenderde lager liggen, zal moeten aanvaarden. Er zal daarom op afzienbare termijn een ware concurrentieslag op de Europese binnenmarkt woeden, indien het goedkopere Russische staal, koper, zink, etc. samen met bulkchemicaliën, in de aanbidding komen. Daardoor zal er allicht nog meer werkgelegenheid in de zware industrie van West-Europa naar Oost-Europa verdwijnen.

Door de crisis is er in de West-Europese automobiellindustrie ook een overcapaciteit in de staalindustrie ontstaan. Autofabrieken zijn inmiddels al gesloten, waardoor de staalfabrikanten moeten snijden in hun productiecapaciteit van plaatstaal. De

meeste autofabrikanten willen echter hun overvloedige voertuigen liever niet in Rusland verkopen. De importbelastingen zijn er immers veel te hoog. Alleen investeren in plaatselijke productiefaciliteiten kan dan een optie zijn. Dat wil het Kremlin ook bevorderen. In januari 2012 maakte het Kremlin dan ook bekend dat het de regels voor de buitenlandse autofabrikanten zou aanscherpen, mochten zij in Rusland fabrieken willen oprichten. Ze zullen dan voortaan niet meer 30 procent, maar wel 60 procent lokaal geproduceerde onderdelen in hun auto's moeten verwerken. De productiedrempel werd verhoogd van 25.000 tot 300.000 voertuigen per jaar.¹⁰

Rusland is voor de EU een onmisbare handelspartner geworden. En omgekeerd. Van de Russische export ging bijvoorbeeld in 2010 52,2 procent naar de EU. Voor 70,4 procent ging het hier echter om olie en andere minerale producten en slechts voor 20,2 procent om industrieproducten. Maar ook Chinese producten vinden steeds gemakkelijker hun weg naar de Russische markten. In 2010 bedroeg de Russische import uit China al 15,7 procent van het totaal. China exporteert alsnog vooral consumentenproducten. De EU heeft dus niet het rijk voor zich alleen.

Met de buurlanden heeft Rusland eerder gespannen verhoudingen bewaard. De erfenis van de oude Sovjet Unie speelt Moskou hier parten. Rusland mag dan wel voor Wit-Rusland een belangrijke handelspartner zijn gebleven, maar dat geldt dan vooral voor de olie- en gasleveringen, waarbij Wit-Rusland ook nog eens een slechte betaler is. Dezelfde problemen ondervindt Rusland met buur Oekraïne.¹¹ Maar zolang in Minsk en Kiev de machthebbers de conflicten niet op de spits drijven, kunnen de problemen worden gladgestreken. Dat laatste is uiteraard niet het geval met Georgië dat als stokebrand in de regio opereert en vooral aanleunt bij Washington¹² in het conflict over onopgeloste grensgeschillen rond Abchazië en Zuid-Ossetië.

Van een omvattende vrijhandelszone in de regio met Moskou als centrum is voorts niets in huis gekomen. In 2009 sloten Rusland, Kazachstan en Wit-Rusland wel een douane-unie (in januari 2012 werd die herdoopt in de *Eurasian Economic Space*) met de bedoeling als landengroep lid van

de WTO te worden. Nu Rusland echter zelf lid van de WTO is geworden, zouden de regels van de WTO ook voor dit douane-verdrag gelden. In oktober 2011 nam de Doema echter een amendement aan bij het douaneverdrag dat de regels van de WTO voorrang hebben op die van deze douane-unie. Beter zou natuurlijk zijn dat zowel Kazachstan als Wit-Rusland lid van de WTO worden, maar een dergelijke procedure zou wel eens meerdere jaren kunnen aanslepen.

Tot slot

Poetin staat tijdens de komende zes jaar van zijn termijn dus voor de grote uitdaging om zijn regime te “moderniseren” door de participatie van burgers en belangengroepen beter te structureren én door macht met zowel de regionale politici én de Doema te delen. Dat laatste houdt dan onvermijdelijk in dat de staatspartij Verenigd Rusland een autonome rol moet spelen en dat er meer initiatieven en impulsen vanuit de Doema en de commissies komen dan tot nu toe het geval is. De controle op de media zal dan ook minder strikt worden. Er zijn tekenen dat Poetin wel die weg wil opgaan. Maar er is ook de angst dat het blok dat nu achter hem staat, kan verbrokkelen.

Van dat laatste zijn er al enkele voortekenen merkbaar. De discussies over de toetreding tot de WTO hebben onmiskenbaar aange-toond dat er onder de oligarchen grote onzekerheid heerst over de economische toekomst van Rusland. Zij zullen als eersten hun kapitalen naar westerse banken willen doorsluizen in plaats van verder te investeren in eigen land. De opening van de thuismarkt voor buitenlandse concurrentie zal vooral de “binnenlandse” sectoren treffen die afhankelijk zijn van allerhande beschermende maatregelen (tolmuren, vergunningen, overheidsbestellingen, subsidies). Dat geldt bijvoorbeeld ook voor een deel van de landbouwsector en de machine-industrie. Deze minder concurrentiekrachtige binnenlandse sectoren zouden daarom met behulp van stimulerende maatregelen en gefinancierd uit de gas- en oliebaten moeten worden vooruitgeholpen. Maar kan het staatsbudget dat wel allemaal opbrengen? Hierdoor kunnen dan weer de uitgaven voor collectieve voorzieningen onder druk komen te staan. Een roebel kan men immers maar één keer uitgeven.

Maar van de andere kant kan Rusland ook mede profiteren van de geliberaliseerde wereldhandel door de handelsrelaties met vooral de EU te versterken. Of er dan ook sprake is van een zogenaamde “win-winsituatie” valt echter te bezien. De EU verkeert vandaag in een economische en financiële crisis. De Europese producenten van chemicaliën, staal en non-ferrometalen staan niet te springen om goedkope Russische importen op hun thuismarkten toe te laten. Zeker als hun exportmogelijkheden naar de rest van de wereld er niet snel op verbeteren. Daar, in de rest van de wereld, komt men immers ook de BRIC-landen tegen waarvan Rusland er eentje is. Daar Duitsland vandaag de grote speler binnen de EU is, valt nu af te wachten of er zich een economische as tussen Berlijn en Moskou zal vormen: Russisch gas voor Duitse investeringsgoederen. Is dat de deal van de toekomst soms? Daar lijkt het op uit te draaien daar Russische aardgas via een nieuwe pijplijn door de Baltische Zee naar Duitsland stroomt en Duitse conglomeraten als Siemens bijvoorbeeld hogesnelheidstreinen aan de Russische spoorwegen leveren.

Noten:

¹ Dat verklaart ook waarom de recente protestbewegingen grotendeels “apolitiek” bleven, d.w.z. dat ze zich uiteindelijk niet buiten het gevestigde politieke kader konden plaatsen.

² Door de financiële crisis van 1998 en het terug-treden van Jeltsin eind 1999 als president werd ook de val van Nemtsov en zijn klik bezegeld. <http://www.rumafia.com/person.php?id=1648>

³ Door het samenvoegen van enkele regio's is hun aantal van 89 tot 83 gedaald.

⁴ Immers, eind februari 2012 besprak de Doema al een institutionele hervorming waarbij gouverneurs en burgemeesters weer zouden worden verkozen en politieke partijen zich gemakkelijker zouden kunnen laten registreren.

⁵ Prochorov was van 2001 tot 2007 algemeen directeur van het conglomeraat NMC Norilsk Nickel waarin de andere oligarch Vladimir Potanin eveneens een groot aandeel had. Hij verkocht in 2007 zijn aandeel en ging verder als voorzitter van de Onexim Groep die focust op mijnbouw en technologie. Volgens het Amerikaanse blad *Forbes* bezit hij 18 miljard dollar en is hij de 32ste rijkste man ter wereld. In 2007 haalde hij ook de internationale media toen hij in Frankrijk in beschuldiging werd gesteld van het organiseren van prostitutie in zijn skioord in de

Alpen. Later werd deze affaire geseponeerd. Hij kwam even daarna in het wereldnieuws na een bod te hebben uitgebracht op Villa Leopolda, de plek waar de Belgische koning Leopold II ooit thuis was, aan de Franse Azurenkust. Prochorov lijkt blijkbaar aan het Berlusconi-complex. http://www.themoscowtimes.com/mt_profile/mikhail-prokhorov/433785.htm

⁶ De oprichter van deze partij is Konstatin Babkin, hoofd van de fabriek voor landbouwmachines Rostselmash. Hij is een verklaarde tegenstander van toetreding tot de WTO. <http://rumafia.com/person.php?id=1330>

⁷ *Nezavisimaia Gazeta*, 14 februari 2012.

⁸ De staalreus Severstal met 70.000 werknemers bezit op dit moment, behalve vestigingen in Rusland, ook staalfabrieken in het buitenland, o.a. in de Verenigde Staten alwaar Severstal de derde grootste producent van staal is geworden. In 2006 was Severstal in de markt om het staalbedrijf Arcelor over te nemen, maar uiteindelijk ging de deal naar Mittal. In de Verenigde Staten bezit Severstal North America, ontstaan in 2004 door de verwerving van de Rouge Steel Company, een grote moderne staalfabriek in Dearborn (Michigan) die voor de automobiellindustrie werkt. In 2008 werd Severstal volledig eigenaar van SeverCorr, een staalfabriek in Columbus (Ohio) met een elektrische oven en met een productielijn voor licht plaatstaal. <http://www.severstalna.com/about-us/corporate-profile.html>

⁹ *Moskovskie Novosti*, 27 februari 2012. <http://premier.gov.ru/eng/events/news/18252>

¹⁰ De autofabrikanten mogen voortaan hun overige onderdelen tegen het gunsttarief van slechts 5 procent invoeren. De WTO wil deze regeling wel erkennen, maar die moet tegen 2018 zijn verdwenen. *Kommersant*, 1 februari 2012.

¹¹ Oekraïne werd reeds in 2008 lid van de WTO.

¹² President Micheil Saakasjvili bezocht in januari 2012 het Witte Huis en kwam terug met de belofte van een vrijhandelsverdrag met de Verenigde Staten.